

MEMLÛK DEVLETİ VE KUZEY ANADOLU

Kürşat SOLAK*

ÖZET: 1250–1517 yılları arasında Mısır ve Suriye’de hüküm sürmüş olan Memlûk Türk Devleti’nin kuzey sınırı, en yoğun hadiselerin yaşandığı sınırdır. Özellikle Anadolu’nun güneyinde bulunan Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları ve Karamanoğulları gibi Türkmen Beylikleri ile iyi ya da kötü yönde seyir gösteren münasebetler içinde olmuştur. Bununla beraber Anadolu’nun kuzeyi ile aynı oranda irtibat yaşanmamıştır. Bunun en önemli sebebi aradaki mesafedir. Güney Anadolu Beyliklerinin Memlûklerle sınır olmaları hasebiyle bir mecburiyetin sonucu olarak hâsıl olan sıkı ilişkileri Kuzey Anadolu Beylikleri için söz konusu değildir. Buna rağmen Memlûk Devleti ile Candaroğulları Beyliği arasında mektuplaşma, hediyeleşme ve bazı hadiseler vuku bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Kuzey Anadolu, Candaroğulları, İsfendiyar, Beylikler.

MAMLUK STATE AND THE NORTH ANATOLIA

ABSTRACT: The North border of the Mamluk Turkish State which reined between 1250-1517, was the most active border because of the occurrences happened in this region. Especially they had relations for better or worse with The Turkmen principalities such as Dulqadirids, Ramazanids and Karamanids situated at the south part of Anatolia. Nevertheless it couldn't have been communicated at the same ration with the north. The most important reason of it was the distance between them. The steady relations that the Mamluks developed with the South Anatolian Principalities is not point at use for the North Anatolian Principalities. Nonetheless, some of the correspondences and giving away ceremonies happened between Candar Principality and The Mamluks.

Key Words: The Mamluks, North Anatolia, Candars, İsfendiyar, Principalities.

Giriş: 1250 ve 1517 yılları arasında Mısır ve Suriye’de hüküm sürmüş olan Memlûk Devleti Suriye’nin ve kuzey sınırının güvenliği için Anadolu’yu ileri karakolu olarak görmüş ve Anadolu’da sağlam durmaya her zaman önem vermiştir. Nitekim Memlûk Sultanı Baybars’tan (1260–1277) itibaren yıkılışa kadar Memlûk Sultanları mesailerinin mühim bir kısmını Anadolu’ya sarf etmişlerdir. Bu durum esasen Eyyûbîler dönemindeki Mısır–Suriye tarihini bilen Memlûk Sultanları için tarihten çıkarılması zorunlu bir dersti. Zira Mısır’daki Eyyûbî merkezi Suriye’den ve Anadolu’dan çok sıkıntı çekmişti. Hakikaten Mısır’da kurulan bir devletin mevcudiyetini sağlıklı devam ettirebilmesi, Mısır–Suriye bütünlüğünü kurabilmesine ve bu bütünlüğün kuzeyinde yer alan Anadolu’da sağlam durabilmesine bağlı idi. Nitekim Anadolu’dan Suriye’ye sarkan Selçuklular Eyyûbî Devleti için sorun teşkil ederken Mısır merkez olmak üzere hüküm süren Fâtımilerin sonu da Suriye’den gelen Selahaddin Eyyûbî ve Şirkuh

* Dr., Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kursat.solak@hotmail.com

eliyle olmuştur.¹ Muhakkak buna müdrik olan Memlûk Sultanlarının, devletlerinin kuzey sınırındaki söz konusu hassasiyetini de bu minval üzere değerlendirmek gerekir. Mamafih Memlûk tarihi, Suriye ve Anadolu Seferleri ile doludur.² Bunun sonucu olarak Memlûkler Anadolu'nun güneyinde ve güney doğusunda kuvvetle olmak üzere Orta Anadolu'ya ve Alâiye'ye kadar³ nüfûz kurmuşlardır.

Memlûk Devleti'nin Mısır ve Suriye'de tarih sahnesine çıktığı 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti çökmekte ve işgalci Moğollar güçten düşmekteydiler. Selçuklu merkezî idaresinin Moğollar karşısında istiklal hareketlerine girişen Anadolu Türkmenlerini işgalciler karşısında kullanamaması Türkmenleri devlete küstürmüştü. Ancak bu durum Türkmenleri yıldırmamış, Aksaray, Ankara, Çankırı, Tokat, Kastamonu yörelerinde isyanlar birbirini takip etmiş⁴ ve bu gelişmeler Türkmen Beyliklerinin ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber Suriye sahasında meskûn Türkmenler ise siyasî bir oluşuma giderek beylik haline gelememişler. Bunun sebebi o sahada hüküm süren güçlü Memlûk nüfûzu idi. Bu gücün çok hissedilmediği Güney Anadolu'da ise İlhanlının güçten düşmesi ve buralardan çekilmekte olması ile Ermenilerin Türkmenlere karşı direnememesi, sözü edilen beylik oluşumuna zemin hazırlamıştır.⁵ Anadolu Türklüğü'nün Moğollara karşı verdiği mücadele sırasında bu mücadelenin önde gelenlerinden biri olan Niğde Emiri Hatiroğlu Şerefeddin, Hatiroğlu Ziyaeddin ile Toruntay'ın oğlu Sinaneddin'i Memlûk Sultanı Baybars'a gönderdi ve Moğollar'a karşı onu Anadolu'ya davet etti.⁶ Bu davet üzerine

¹ Nicola A. Ziadeh, *Urban Life in Syria Under the Early Mamluks*, Beyrut, 1953, s. 3; Hasan İbrahim Hasan, "Fâtîmîler", çev. Heyet, *DGBİT*, c.V, İstanbul 1988, s. 242-245; Seyyid el-Bâz el-Arinî, *eş-Şarku'l-Ednâ fi'l-Asru'l-Vustâ: el-Eyyübiyyun*, Beyrut 1967, s. 28-33; Altan Çetin, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, Ankara 2009, s.1, 3.

² Değişik tarihli Anadolu Seferleri için bkz., *Baybars Tarihi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara 2000, s. 89; Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 325-336; Takiyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk*, c. IV/I, 4 cilt, yay. Muhammed Mustafa Ziyade - Said Abdulfettah Aşûr, Kahire, 1938-1956, 1971-1972, s. 398; Ali b. Davud b. El-Hatîb el-Cevherî es-Sayrafî, *Nuzhet en-Nüfûs ve'l-Ebdân fi Tevârih ez-Zaman*, c.II, 4 cilt, yay. Hasan Habeşi, Kahire, 1970-1973, 1994, s. 437; *Türkler ve Askerlik*, ed. Süleyman Kızıltoprak, İstanbul 2009, s. 55-70.

³ Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ fi Sinâat el-İnşâ*, c.V, 14 cilt, yay. Muhammed Abdurrasul İbrahim, Kahire 1913-1920, s. 347.

⁴ Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010, s. 102-104.

⁵ Cüneyt Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanında (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, s. 431.

⁶ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000, s. 78; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînü'd-Din Süleyman*, Ankara 1970, s. 151.

Sultan Baybars'ın emriyle Memlûk Emiri Bedreddin Bektut Elbistan'a geldi. Buradan Anadolu Beylerine ittifak mektupları gönderdi.⁷ Haberi alan Selçuklu Beyleri cevap olarak sultanın huzuruna varmaya hazır olduklarını belirttiler.⁸ Nitekim bu beylerden biri olan Candaroğlu Seyfeddin ve onun oğlu Bedreddin Kuş Bedreddin Bektut'un yanına vardılar.⁹ Ayrıca Makrîzî'nin, *Sahibu Rum* olarak kaydettiği Emir Candar Şerefeddin Hüseyin b. Ebu Bekr b. İsmail b. Candar er-Rûmî 1276–1277 yılında babasıyla Mısır'a gelecektir.¹⁰ Bunun yanı sıra Anadolu'nun kuzeyinde de güneyine benzer oluşumlar yaşanmaktaydı. Nitekim 1291 yılında Sinop'ta Selçuklu ümerasından Şemseddin Yaman Candar tarafından Candaroğulları Beyliğinin temeli atıldı. Bu beylik onun oğlu Süleyman zamanında Pervaneoğullarının elinden Sinop'u ele geçirdi, 1322. Bu durumda, Devâdârî ve Makrîzî'de geçen söz konusu kayıtlar Candaroğulları ile ilgili en erken kayıtlardır. Bununla beraber onların Mısır'a geliş sebepleri ile beyliğin kurucusu kabul edilen mezkûr şahısla olan alakaları sarih değildir.

Sahibu Rum Emir Candar'ın Mısır'a geldiğini yukarıda belirtmiştik. Bununla beraber Memlûklerin Kuzey Anadolu ile olan ilk irtibatı bu değildir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Pervanelik görevinde bulunan Muiniddin Süleyman Moğollarla olan iyi münasebetlerinin sonucu olarak devlette konumunu güçlendirmiş ve daha sonra Sinop'un iktasını¹¹ Selçuklu Sultanını umursamadan ve ona sormadan almıştır, 1266.¹² Pervane bu olaydan sonra Moğollara karşı Memlûk Sultanı Baybars ile mektuplaşmış ve onu Anadolu'ya davet etmiştir. Sultan Baybars'ın 1277 yılında Anadolu'ya gelerek Kayseri'de Moğol ordusunu hezimete uğratması üzerine bunu duyan Moğol Hanı Abaka aynı yıl Pervane'yi katlettirmiştir.¹³ Bunun üzerine Sinop'ta bulunan Muiniddin Süleyman'ın oğlu Muiniddin Mehmed

⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 79-80; Kaymaz, *Pervâne Muînü'd-Dîn Süleyman*, s. 152.

⁸ *Baypars Tarihi*, s. 72, 75-76; Makrîzî, *Sulûk*, c. I/2, s. 621, 625–626; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durer ve Câmiu'l-Gurer*, c.VIII, yay. Selâhaddin el-Muneccid-Ulrich Hartman, Kahire 1971, s. 189.

⁹ Devâdârî, *Kenz ed-Durer*, c. VIII, s. 190.

¹⁰ Makrîzî, *Sulûk*, c. II/2, s. 313; Cemaâleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf İbn Tagriberdi, *En-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kâhire*, c. IX, 16 cilt, c. I-XII, yay. Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye; c.XIII, yay. Fehim Muhammed Şaltûd; c.XIV, yay. Cemal Muharrız-Fehim Muhammed Şaltûd; c.XV, yay. İbrahim Ali Tarhan; c.XVI, Cemaâleddin eş-Şayyal, Kahire 1929-1956, 1970, 1972, 1972, s. 276.

¹¹ Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, c.V, s. 349.

¹² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63; Kaymaz, *Pervâne Muînü'd-Dîn Süleyman*, s. 111, 114.

¹³ Makrîzî, *Sulûk*, c. I/2, s. 633; *Baypars Tarihi*, s. 91-92.

Pervaneoğulları Beyliği'ni (1277–1322) kurmuştur.¹⁴ Söz konusu beyliğin kuruluşunda temeli atan kişinin Pervane Muiniddin Süleyman olması ve Memlûk Sultanı Baybars'la olan muhaberesini her iki siyasî teşekkül arasında cereyan eden bir münasebet olarak değerlendirmek uygun olacaktır.

Kuzey Anadolu'da varlık gösteren beyliklerden biri de Kuzey-Batı uc Anadolu'da etkin bir beylik olan ve yaklaşık bir asır süren Çobanoğulları Beyliği (1211–1322)'dir. Bu beylik önce İlhanlılara bağlı kalmış daha sonra onlara karşı çıkan Selçuklu Sultanı Rükneddin IV. Kılıç Arslan'ı desteklemiştir.¹⁵ Bununla beraber Çobanoğulları Beyliğinin Memlûklerle bir irtibatı bilinmemektedir. Aynı şekilde Kuzey Anadolu'da Niksar ve çevresinde varlık gösteren Tâceddinoğullarının (Canikli Beyleri 1347–1428) da Memlûklerle münasebeti tespit edilememektedir.

Memlûk Devleti'nin Anadolu hassasiyetine ve nüfûzuna sahip olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bununla beraber Memlûklerin Anadolu'nun kuzeyinde aynı etkiye sahip olduğunu söyleyemeyiz. Bu durum Memlûk Devleti'nin Batı Anadolu Beylikleri ile olan münasebetleri için de geçerlidir. Bunun en önemli sebebi ise Kuzey Anadolu ile Batı Anadolu'nun Memlûklere olan coğrafi uzaklığıdır. Siyasî teşekküller arasındaki mesafenin münasebetler üzerindeki tesirleri kaynak eserlerden takip edilebilir. Nitekim seyyah İbn Battuta İlhanlılarla Karamanoğulları arasındaki münasebetlerde, Karamanoğlu Bedreddin İbrahim Beyin İlhanlı saldırılarına maruz kalmasına, *topraklarının onlara yakın olması* durumunu sebep olarak göstermektedir.¹⁶ Bu olgu şüphesiz Memlûk Devleti'nin Kuzey Anadolu ile olan nâdir ilişkileri için geçerli bir sebeptir. Aynı şekilde Mısırlı müellifler Ömerî ve Kalkaşandî Anadolu Beyliklerini sayarken en büyüğünün Germiyan Beyliği olduğunu ve diğer bazılarının bu beyliğe bağlı olduğunu yazarlar. Bununla beraber Memlûk Sultanları için beylikler arasında en itibarlı olanının Karamanoğulları olduğunu belirtirler. Bunun sebebi olarak, Karaman topraklarının Memlûk topraklarına yakın olduğunu ve devletin sürekli savaş halinde bulunduğu Kilikya Ermenileri ile Karaman Beylerinin de savaştığını söylerler. Ermeni meselesinden dolayı Memlûk Devleti ile Karaman Beyliğinin birbirlerine muhtaç olmaları dolayısıyla aralarındaki mektuplaşmanın hiç eksik olmadığını, diğer beyliklerle ise haberleşmenin yok denecek kadar az olduğunu ifade ederler.¹⁷ Esasen bu anlatılanlar,

¹⁴ M. Çetin Varlık, "Pervane Oğulları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (DGBİT)*, cilt VIII, İstanbul 1992, s. 592-594.

¹⁵ M. Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri", *DGBİT*, cilt X, İstanbul 1992, s. 91-96.

¹⁶ Muhammed et-Tancî b. Batûta, *Tuhfetu'n-Nuzzâr fi Garaibi'l-Emsâr*, c. I, sad. ve haz. Mümin Çevik, İstanbul 1983, s. 200.

¹⁷ Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, cilt VIII, s. 12; Ömerî'nin Kitab-ı Dimeşki (Mesaliku'l-Ebsar) isimli eserinden naklen, İbrahim Hakkı Konyalı, *Karaman Tarihi*, İstanbul 1967, s. 14.

Memlûk Devleti'nin Anadolu Beylikleri ile olan münasebetlerinde nelerin öncelik sebebi olduğunu bir yönüyle ortaya koyar. Bu durumda, beyliğin Memlûk ülkesine yakın olması ve bir işe yaraması o beylikle olan ilişkileri arttıran ve iyileştiren etmenlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Candaroğulları Beyliği Memlûklere yakın olmadığı gibi aralarında işlevsel bir durum da söz konusu değildir.

Candaroğulları Beyliği ve diğer Anadolu Beyliklerinin ortaya çıkmasında ve rahat nefes almasında Anadolu Moğol Valisi Timurtaş'ın Memlûkler tarafından ortadan kaldırılması da etkili olmuştur. Nitekim Anadolu Moğol Valiliği yapan (1317–1327) Timurtaş özellikle uclardaki Türkmenlere göz açtırmayan, Mehdilik iddiasında bulunarak etki alanını genişletmeye çalışan bir vali idi. Hıristiyan ahaliyi Müslümanlardan ayırt etmek için onların başına sarı renkli bir sarık sarıp zorla ayrı biçimde giyinmelerini sağlamıştı. Onun bu ve bunun gibi baskıcı tavırları halk tarafından hoş karşılanmadı.¹⁸ Ancak Timurtaş daha sonra İlhanlı merkezi ile anlaşmazlık yaşayınca Mısır'a sığındı ve himaye istedi. Bunun üzerine o sıralarda Memlûklerle arası iyi olan Karamanoğlu İbrahim Bey Mısır'a mektup gönderdi ve Timurtaş'ı Memlûk Sultanı en-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un (3. saltanatı 1310–1341) gözünden düşürmeye çalıştı. Bunda da başarılı oldu. Böylece Karamanoğlu İbrahim Bey Anadolu'da yeni yeni filizlenen Türkmen Beyliklerinin önünü açtı. Nitekim Timurtaş'ın, Sultan en-Nâsır tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Candaroğulları, Karamanoğulları, Hamidoğulları gibi beylikler rahat nefes almışlar ve buldukları bölgelerde tekrar bağımsız olarak hareket etme imkânına kavuşmuşlardır.¹⁹ Bunun yanı sıra Dulkadiroğulları, Eretnalılar ve daha sonra Ramazanoğulları gibi Türkmen toplulukları beylikleşme fırsatı bulmuşlardır.

Memlûklerin irtibatla olduğu Candaroğlu Beylerinden ilki İbrahim Bey idi. Memlûkler birçok şehir ve kaleye sahip olan Candaroğlu İbrahim Bey (1340-?)²⁰ ile devamlı mektuplaşmakta ve arada iyi ilişkiler bulunmaktaydı. İbrahim Bey, 1344 yılına ait Sinop'ta tanzim edilmiş vakfiyesinde 'Sahibü'l-İlm ve'l-Kalem ve's-Seyf' olarak anılmaktadır. Bu ünvanın, Selçuklular gibi Memlûk Sultanlarının literatüründe de yer aldığı bilinmektedir.²¹

¹⁸ Ömerî'nin Mesaliku'l-Ebsar isimli eserinden naklen, Yaşar Yücel, *XIII. XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara, 1980, s. 187-188; M. Fahrettin Kırzioğlu, "Eretna-Oğulları", *Tarihte Türk Devletleri*, c. II, Ankara 1987, s. 499.

¹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, s. 645-650.

²⁰ Kalkaşandı, *Subh el-A'sâ*, cilt V, s. 341.

²¹ Yaşar Yücel, "Candar-Oğulları Beyliği (1439-1461)", *Belleten*, c. XXXIV, Sayı: 135, 1970, s. 374; Ömerî'nin Mesaliku'l-Ebsar isimli eserinden naklen, Yücel, *XIII – XV. Yüzyıllar*

Anadolu Türk birliğini kurma yolunda ilerleyen Yıldırım Bayezid'in Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Candaroğulları Beyliğini ilhâkını da burada belirtelim. Yıldırım'ın Candaroğlu Süleyman Paşa'nın (1385–1392) merkezi olan Kastamonu'ya hücum etmesi üzerine Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin'den ve Karamanoğlu Alaeddin Ali'den yardım istedi. Kadı Burhaneddin yardım için hazırlanırken Süleyman Paşa'nın öldürüldüğü ve Kastamonu'nun Osmanlı eline geçtiği haberi geldi. Bu olaylar 1394–1396 arası cereyan etti. Ertesi yıl Candaroğlu ülkesine giren Yıldırım Bayezid, beyliğin Sinop dışındaki topraklarını ülkesine kattı.²² Bu hadiseler sırasında Candaroğlu Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin ve Karamanlıdan yardım istemiş ancak Memlûk Devleti'ne başvurmamıştır. Hâlbuki Candaroğlu Süleyman Paşanın Memlûklerle dostane ilişkileri vardı.²³ Candaroğulları Beyliğinin en zor günlerinde bile Memlûk Devleti ile ilişki kurmaması, esasen Dulkadir, Ramazan ve Karaman Beyliklerinin coğrafi konumlarından dolayı Memlûk Devleti ile münasebet kurduklarını gösterir. Aynı şekilde Memlûklerin Candaroğulları ile sıkı münasebet içinde olmamasını aradaki mesafe ile izah edebiliriz.

Az önce ifade ettiğimiz gibi Candaroğulları Beyliği kuruluş devrinden beri bir Osmanlı tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.²⁴ Söz konusu Osmanlı tazyikine rağmen Candaroğullarının Memlûk Devleti ile olan ilişkileri elçi gidiş gelişleri ile sınırlı kalmış bunun dışında ciddi irtibat olmamıştır. Hâlbuki İsfendiyar Bey, ilerleyen satırlarda anlatılacağı üzere Anadolu'ya gelen Timur'un yanına gitmiş ve itaat bildirmiştir. Timur adına para bastırıldığı gibi ona vergi de ödemiştir. Bu durum, Memlûk Devleti'nin, Anadolu'nun kuzeyini itaati altına alacak kadar nüfûzunu hissettiremediğinin göstergesidir. Ne var ki müellif Ömerî'de, *sultanlarımız düşmanlarına karşı Candaroğluna denizleri aşarak yardımcı olmuşlardır* ifadeleri geçer.²⁵ Bununla beraber kanaatimize göre Memlûk Devleti'nin denizler üzerinden böyle bir yardımda bulunması mümkün değildir. Zira Memlûk deniz kuvvetleri, değil Karadeniz'e yardım ulaştırmak, batılılara karşı Batı

Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri, s. 67, 100, 184, 195.

²²Edimeli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, yay. Atsız, İstanbul 1972, s. 50, 56; Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, c.I, yay. Faik R. Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1995, s. 323; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmet", *Bellekten*, c. XXXII, Sayı: 125, 1968, s. 209-210; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara 1989, s. 4.

²³ Ömerî'nin Mesaliku'l-Ebsar isimli eserinden naklen M. Çetin Varlık, "Candar Oğulları Beyliği", *DGBİT*, c.VIII, İstanbul 1992, s. 552.

²⁴ Yücel, "Candar-Oğulları Beyliği (1439-1461)", s. 379.

²⁵ Ömerî'nin Mesaliku'l-Ebsar isimli eserinden naklen, Yücel, XIII – XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri, s. 67, 100, 184, 195.

Anadolu Beyliklerini Adalar Denizi'nde bile destekleyemeyecek kadar güçsüz ve iddiasız kuvvetlerdi. Nitekim Memlûk donanması ancak büyük bir tehlike karşısında inşa ediliyor ve tehlike geçince çürümeye terk ediliyordu.²⁶

Emir Timur'un Anadolu'ya gelmesi ve Suriye'yi işgal etmesi başta Kadı Burhaneddin olmak üzere Dulkadiroğulları ve Karamanoğulları Beyliklerini etkilemiştir. Bu meyanda Timur Anadolu'ya girdiği ve Memlûk Devleti'nin kuzey sınırında faaliyette bulunduğu sırada, Candaroğulları Beyliğinin sahibi İsfendiyar Bey (1392–1439) hediyeleriyle onun yanına gitmiştir. Hediyeler kabul edilmiş ve İsfendiyar Bey ülkesine geri dönmüştür (1401).²⁷ Onun bu gelişi Timur'a itaat etmesi anlamına gelmekteydi. Bu yönden ortaya koyduğu tavır, Memlûk ve Osmanlı karşıtı olup Karaman Beyliğinin tavrı ile Dulkadir Beyliğinin Sevlî Bey dönemindeki tavrına benzemektedir. Zira onlar da Emir Timur'a itaat ve ittifak teklif etmişlerdi. Aynı şekilde İsfendiyar Bey Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un hâkimiyetini tanıdı. Bununla beraber Memlûk kaynaklarında geçen diğer bir İsfendiyar kaydında, 1419 yılında Osmanlı Padişahı Çelebi Mehmed, İsfendiyar Bey üzerine sefer yaptı ve Sinop'u kuşattı. Kendi adına hutbe okunması ve para basılmasını kabul edene kadar kuşatmayı sürdürdü. İsfendiyar bu durumu kabul edince kuşatma kaldırıldı.²⁸ Yine İsfendiyar Beyin akrabalarından Seyfeddin Beysak b. Abdullah eş-Şeyhî ez-Zâhirî Mısır'da emir olarak bulunmaktaydı. Daha sonra o, bir sebepten dolayı Memlûk Sultanı Ferec'in gözünden düştü. Bu yüzden Ferec, adı geçen şahsı İsfendiyar Beye gönderdi. Ancak Beysak, Sultan Ferec'in ölümünden sonra Mısır'a geri döndü. 1418–1419 yılında öldü.²⁹ Bu örnekte görüldüğü gibi Anadolu Beylerinin akrabalarının Memlûk bürokrasisinde görev almaları durumu sık rastlanan bir durumdur. Nitekim Dulkadir ve Karaman Beylerinin yakınları bu şekilde görevler almışlardır.³⁰ Aradaki ilişkilerin iyi gitmesi ile ilgili olan bu durumun bir diğer yönü ise beylerine muhalefet eden hanedan mensuplarını Memlûklerin kendi çıkarları için kullanması gözüyle de bakabiliriz.

²⁶ Nitekim bu konuda David Ayalon, "Memlûk tarih literatürü binlerce biyografi ihtiva eder ve hatırladığıma göre de onlardan hiç birisi bir donanma kumandanına ayrılmamıştır. el-Makrîzî, Eyyübîler ve daha sonraki dönemlerde ustulî (denizci) ünvanının bir hakaret olarak kabul edildiğini ileri sürer." Bkz., David Ayalon, "Memlûkler ve Deniz Kuvvetleri", çev. Salih Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: XXV, 1971, s. 43-44.

²⁷ İbn Tagrıberdi, *Nucûm*, c. XI, s. 268.

²⁸ Makrîzî, *Sulûk*, c. IV/I, s. 369.

²⁹ İbn Tagrıberdi, *Nucûm*, c. XIV, s. 150.

³⁰ Makrîzî, *Sulûk*, c. III/1, s. 110, 274, 356; c. III/2, s. 337; Sayrafi, *Nuzhet*, c. I, 66.

Sultan Barsbay döneminde (1422–1438), Anadolu'dan onun huzuruna gelen elçilerden biri Candaroğlu Beyi İsfendiyar'ın elçisi oldu. Bu durum Anadolu'da yaşanan Timurlu tehlikesinin ortadan kalkması ile ilgilidir. Elçi hediyelerle geldi. Buna karşılık olmak üzere Sultan Barsbay Candaroğlu Beyine hediyeler gönderdi.³¹ Bununla beraber kaynakta İsfendiyar Beyin itaat bildirdiği ile ilgili bir kayıt yoktur. Hâlbuki Sultan Ferec döneminde İsfendiyar Bey Timur'a itaat bildirmiş, daha sonra Çelebi Mehmed'in üzerine gelmesi sonucu Osmanlı egemenliğini tanımıştı.

İsfendiyar Beyle ilgili olarak Memlûk devri tarihçisi İbn Tagriberdi, 841/1437–1438 yılına ait bahisleri anlattığı bölüme başlarken, *Rum'da büyüklerden üç melik vardı; Bursa, Edirne ve civarı sahibi Osmanoğlu Sultan Murad, onun yanında Bayezid oğlu İsfendiyar ile Lârende, Konya ve kalan diğer yerlerde Karamanoğlu İbrahim*³² ifadelerini kullanır. Bu durumda Memlûk tarihçiliği Candaroğulları Beyliğini Dulkadir ve Ramazan Beyliklerinden daha güçlü olarak algılamaktadır. Hâlbuki Dulkadirîler, İsfendiyar Beyden daha az güçlü değildi. Mamafih müellifin Dulkadir Beyliğini saymamasında, Memlûk zihniyetinin Dulkadir Beyliğini kendi nâibliği olarak görmesinin etken olduğunu da burada ifade edelim.

Memlûk nüfûzunun Kuzey Anadolu'ya uzanamadığı ile ilgili bir başka örnek Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey (1461) dönemine aittir. Kızıl Ahmed Bey döneminde Osmanlılar Kastamonu ve Sinop'a hâkim oldular (1461). Ülkesi elinden alınan Kızıl Ahmed Bey önce Karamanoğullarına sonra Ak Koyunlulara sığındı.³³ Bu suretle Candaroğulları Beyleri son demlerinde dahi Memlûklerle irtibat kurmadı. Bu durumun diğer söylenişi ise daha önce ifade edildiği gibi Memlûk Devleti'nin nüfûzu Kuzey Anadolu'ya ulaşmıyordu.

Memlûk Devleti'nde saltanat olmadığından dolayı tahta oturmak için mevcut sultandan sonra emirler arasında taht mücadeleleri yaşanır ve gücüyle öne çıkarak diğerlerini alt eden emir sultan olurdu.³⁴ Mücadelede yenik düşen emirlerin ise bir sonraki hamlesi Suriye'ye ya da çok zaman başka siyasî güçlere sığınmak olurdu. Sığınılan ülkelerin başında da Anadolu gelirdi. Nitekim isyan durumunda bulunan pek çok emir Dulkadiroğulları, Eretnalılar ve Kadı Burhaneddin başta olmak üzere Anadolu Beyliklerine sığınmışlardır. Bu meyanda Candaroğulları Beyliği de isyancı emirlerden

³¹ Bedreddin Mahmud el-Aynî, *İkd'ul-Cumân fî Tarih Ehle'z-Zaman*, yay. Abderrâzık et-Tantâvî el-Karmût, Kahire 1985, s. 355.

³² İbn Tagriberdi, *Nucûm* c. XV, s. 224.

³³ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 290.

³⁴ Kâzım Yaşar Kopruman, "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VI, İstanbul 1992, s. 456-458.

birinin sığınağı oldu. Memlûk Sultanı Tatar'ın ölümünden (1421) sonra Kahire'de emirler arası rekabet kızışmıştı. O sırada devletin en üst noktasında iki görevde bulunan Emir Barsbay ile Emir Canibeg es-Sûfi karşı karşıya geldiler. Canibeg es-Sûfi Saltanat Nâibliği görevinde bulunurken Barsbay Atabekü'l-Âsakirlik görevindeydi. Nihayet Barsbay rakibine üstün geldi ve Canibeg es-Sûfi'yi İskenderiye'ye sürerek orada hapsedti (1421).³⁵ Bununla beraber Canibeg iki yıl sonra hapisten kaçtı. Tam on üç yıl kılık değiştirip kimliğini gizleyerek yaşadı.³⁶ Bütün aramalara rağmen ele geçirilemedi. Zira Canibeg es-Sûfi bir müddet Mısır'da kaldıktan sonra Suriye'ye geçmiş, daha sonra Anadolu'ya giderek Kastamonu'da İsfendiyaroğlu'nun yanına sığınmıştı.³⁷ Bununla beraber Canibeg, İsfendiyar Beyden umduğu yardımı temin edemeyeceğini düşündüğünden yahut umduğunu bulamadığından olacak, onun yanından Osmanlı Amasya Valisi Yörgüç Paşa'nın yanına geçti. Aynı günlerde Anadolu'da, Kayseri meselesi yüzünden Karamanoğulları ile Dulkadirliiler arasında niza vardı. Osmanlı Devleti ise, o sıralarda Karamanlıları destekleyerek Anadolu işlerine karışan Memlûk Devleti'ne karşı Canibeg es-Sûfi'den yararlanmayı planlıyordu.³⁸ Memlûk Emiri Canibeg es-Sûfi'nin geçici de olsa Candaroğulları Beyliğine sığınması Memlûklerin söz konusu beylikle arasında geçen farklı bir münasebetidir.

Memlûklerin Candaroğulları Beyliği ile ticarî ilişkileri de söz konusu olmuştur. Nitekim beyliğin uzun yıllar hükmettiği Kastamonu ve Sinop şehirleri, Kırım, Kıpçak, Bulgaristan, Rusya ve Mısır ile gelişmiş deniz ticareti olan şehirlerdi.³⁹ Bununla beraber Anadolu'daki İlhanlı egemenliği döneminde onların Altın Orda Devleti ile arasının bozulması bu ticarî ilişkileri olumsuz etkiledi. Zira bu dönemde Karadeniz'in kuzeyinden ve Kafkaslardan Sivas'a gelen ticaret yolu boğazlar üzerine kaydı. Bu değişimden Sivas ticareti ile Sinop ve Samsun limanlarını elinde tutan Candaroğulları büyük zarar gördü.⁴⁰ Bununla beraber istenilen malların

³⁵ Makrîzî, *Sulûk*, c. IV/I, s. 231; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, c.XV, s. 61-64; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 50.

³⁶ Aynî, *Ikd'ul-Cumân*, s. 203.

³⁷ Makrîzî, *Sulûk*, c. IV /II, s. 948, 1061; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, c. XV, s. 61-64; Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 50.

³⁸ Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 50.

³⁹ Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, c.V, s. 348-349; Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 319; Ali Sevim – Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s. 253; Varlık, "Anadolu Beylikleri", s. 552.

⁴⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979, s. 313.

İstanbul üzerinden Mısır'a gelişi devam ettiğinden dolayı mevzu bahis değişim Memlûkleri fazla etkilemedi.⁴¹

Memlûk Devleti ile Anadolu Beylikleri arasındaki ticarî ilişkiler denizler üzerinden Anadolu'nun batı ve güney sahilleri vasıtasıyla olmuştur. Bunun yanı sıra deniz yoluyla Antalya ve Alâiye'ye ulaşan tüccarların karadan devam ederek Karadeniz'e ulaşmaları da vâkidir. Gerçekten muhtemel tehlikeleri göze alan Mısırlı ve Suriyeli tüccarlar Anadolu'nun ortasından geçerek Sinop ya da Samsun'a çıkarlar ve oradan Sudak, Kefe gibi limanlara, Altın Orda ülkesine ulaşırlardı.⁴² Söz konusu tüccarların Anadolu'nun kuzey sahilinde ulaştığı Sinop, Samsun ve Amasra şehirleri ise malum olduğu üzere Candaroğulları Beyliğinin elindeydi. Candarlı ülkesi ise *bakır madenine ve sayısız zenginliklere sahipti*.⁴³ Bu münasebetle Memlûklerin Candaroğulları Beyliği ile ticarî ilişkisi vardı. Bunun yanı sıra Karadeniz'de ticaret yapan Ceneviz ve Venedikliler söz konusu şehirlerden tedarik ettikleri ticarî emtiayı Memlûk ülkesine taşırlardı.⁴⁴ Bu durumda, onlar aracılığıyla Memlûkler ile Candaroğulları arasında yaşanan alışverişler bir dolaylı ticaret örneği idi.

Memlûk Devleti ile Anadolu Beylikleri arasındaki münasebetlerin bir yönü de aralarında yaşanan para kullanımınıdır. Bu meyanda Memlûk paralarının Anadolu'da tedavülde olduğu bilinmektedir. Bununla beraber Menteşe, Aydın, Saruhan, Karesi gibi kıyı beyliklerinde ve Candaroğulları Beyliğinde Memlûk paraları kullanılmazdı. Onların kendilerine ait paraları vardı. Batı Anadolu Beylikleri ve Candaroğulları Beyliğinin siyasî ve askerî güç olarak Dulkadiroğulları, Karamanoğulları, Ramazanoğulları gibi beyliklerden daha güçlü olmadıkları halde Memlûk parası kullanmamaları, Memlûk ekonomik ve siyasî etki alanından uzak olmalarıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu beyliklerin Mısır ile münasebetleri devlete sınır olan beyliklere göre farklı özellikler gösterir. Her şeyden önce bu beylikler kendi adlarına para bastırdıkları için bağımsızdırlar. Nitekim Candaroğullarının bağımsızlık sembolü olarak kullandıkları paralarının ismi 'Dâru's-Saade-i Sinop' olup bu para bakırdandı.⁴⁵ Ayrıca Osmanlı Devleti'ne yakın olan yerlerde, dönemin Anadolu'daki güçlü siyasî teşekkülleri olan Osmanlı, İsfendiyar ve Eretna paraları arasında yakın bir ilişki vardı. Bu ilişki yakın

⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 501; Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, İstanbul 2010, s. 292.

⁴² Seton Lloyd - Storm D. Rice, *Alanya*, çev. Nermin Sinemoğlu, Ankara, 1964, s. 6; Mükrimin Halil Yinanç, "Alâiye", *İslam Ansiklopedisi*, c. I, Eskişehir 1997, s. 288.

⁴³ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2006, s. 572.

⁴⁴ Wilhelm Von Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 2000, s. 614-617.

⁴⁵ Varlık, "Candar Oğulları Beyliği", s. 560.

ticarî bağlara dayanan bir çeşit ortak para kullanımıydı.⁴⁶ Bu sebeple 14. asrın son yarısında Mısır'da başlayan büyük gümüş para sıkıntısı Anadolu'yu etkilemedi.⁴⁷

Netice olarak Memlûk Devleti Anadolu Beylikleri ile sıkı münasebetler içinde olmasına rağmen Anadolu'nun kuzeyi ile kuvvetli bir irtibata sahip değildi. Kuzey Anadolu'da varlık göstermiş olan Pervaneoğulları, Çobanoğulları, Tâceddinoğulları ve Candaroğulları Beyliklerinden Pervaneoğulları ve Candaroğulları ile münasebeti oldu. Kuzey Anadolu ile yeterli irtibata sahip olmayan Memlûklerin Anadolu'nun güneyinde kurmuş olduğu nüfûzu orası için geçerli değildi. Esasen Candaroğulları Beyliği üzerinde nüfûz kurulamayacak bir beylik değildi. Nitekim Osmanlılar ve Timur beylik üzerinde hâkimiyet tesis etmişti. Buna rağmen nüfûz kurulamamasının sebebi ise aradaki mesafedir. Bu hakikatle beraber Memlûklerin Candaroğulları Beyliği ile münasebeti vâkidir. Mektuplaşma, hediyeleşme ve elçi gidiş gelişi olmuştur. Ancak Mısır'a gelen Candarlı elçisinin itaat bildirdiğine dair bir kayıt yoktur.

Memlûk Devleti ile Candaroğulları Beyliği arasında ticaret olmuştur. Bu ticaret denizler üzerinde gerçekleştiği gibi Antalya'dan giriş yaparak Anadolu'yu kat eden Mısırlı ve Suriyeli tüccarların Karadeniz'e ulaşması ile de cereyan etmiştir. Anadolu'da kullanımını gördüğümüz Memlûk paralarına Candarlı ülkesinde rastlanmaz.

KAYNAKÇA

- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- el-Arînî, Seyyid el-Bâz, *eş-Şarku'l-Ednâ fi'l-Asru'l-Vustâ: el-Eyyûbiyyun*, Beyrut 1967.
- Ayalon, David, "Memlûkler ve Deniz Kuvvetleri", çev. Salih Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: XXV, 1971, s. 39-50.
- el-Aynî, Bedreddin Mahmud, *İkd'ul-Cumân fi Tarih Ehle'z-Zaman*, yay. Abderrâzık et-Tantâvî el-Karmût, Kahire 1985.
- Baypars Tarihi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara 2000.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979.

⁴⁶ Konstantin Zhukov, "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu'sunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, İstanbul 1997, s. 256.

⁴⁷ Zeki Velidi Togan, "Mogollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti 1", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. I, İstanbul 1931, s. 13.

- _____, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, İstanbul 2010.
- Çetin, Altan, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, Ankara 2009.
- Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, yay. Atsız, İstanbul 1972.
- Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010.
- Esterâbadî, Aziz b. Erdeşir, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990.
- Hasan İbrahim Hasan, "Fâtimiler", çev. Heyet, *DGBİT*, cilt V, İstanbul 1988, s. 79–116.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2006.
- Heyd, Wilhelm Von, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, terc. Enver Ziya Karal, Ankara 2000.
- İbn Batûta, Muhammed et-Tancî, *Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garaibi'l-Emsâr*, c. I, sad. ve haz. Mümin Çevik, İstanbul 1983.
- İbn Tagriberdi, Cemaâleddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf, *En-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kâhire*, cilt IX, 16 cilt, cilt I-XII, yay. Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye; c.XIII, yay. Fehim Muhammed Şaltûd; cilt XIV, yay. Cemal Muharrız-Fehim Muhammed Şaltûd; c.XV, yay. İbrahim Ali Tarhan; cilt XVI, Cemaleddin eş-Şayyal, Kahire 1929-1956, 1970, 1972, 1972.
- el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, *Subh el-A'şâ fî Sınâat el-İnşâ*, 14 cilt, yay. Muhammed Abdurrasul İbrahim, Kahire 1913–1920.
- Kanat, Cüneyt, "Memlûkler'in Baybars Zamanında (1260–1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, s. 423–434.
- Kaymaz, Nejat, *Pervâne Muînü'd-Dîn Süleyman*, Ankara 1970.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, "Eretna-Oğulları", *Tarihte Türk Devletleri*, c. II, Ankara 1987, s. 495–502.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Karaman Tarihi*, İstanbul 1967.
- Koprıman, Kâzım Yaşar, "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VI, İstanbul, 1992, s. 433-543.
- Lloyd, Seton - Rice, Storm D., *Alanya*, çev. Nermin Sinemoğlu, Ankara 1964.
- el-Makrîzî, Takiyüddin Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, 4 cilt, yay. Muhammed Mustafâ Ziyade - Said Abdulfettah Aşûr, Kahire 1938–1956, 1971–1972.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993.

- Neşrî, Mehmed, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, c.I, yay. Faik R. Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1995.
- es-Sayrafî, Ali b. Davud b. El-Hatîb el-Cevherî, *Nuzhet en-Nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârih ez-Zaman*, c.II, 4 cilt, yay. Hasan Habeşî, Kahire 1970–1973.
- Sevim, Ali–Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989.
- Togan, Zeki Velidi, “Mogollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti 1”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. I, İstanbul 1931, s. 1–42.
- _____, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996.
- Türkler ve Askerlik*, ed. Süleyman Kızıltoprak, İstanbul 2009.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmet”, *Bellekten*, c. XXXII, Sayı: 125, 1968, s. 191–233.
- Varlık, M. Çetin, “Candar Oğulları Beyliği”, *DGBİT*, c.VIII, İstanbul 1992, s. 550-561.
- _____, “Anadolu Beylikleri”, *DGBİT*, c.X, İstanbul 1992, s. 23–129.
- _____, “Pervane Oğulları”, *DGBİT*, c. VIII, İstanbul 1992, s. 592–596.
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Alâiye”, *İslam Ansiklopedisi*, c. I, Eskişehir 1997, s. 287-289.
- Yinanç, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.
- Yücel, Yaşar, “Candar-Oğulları Beyliği (1439-1461)”, *Bellekten*, c. XXXIV, Sayı: 135, 1970, s. 373-394.
- _____, *XIII. XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri*, Ankara 1980.
- _____, *Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara 1989.
- Zhukov, Konstantin, “Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu’sunda Ortak Para Sorunu (1340-1390)”, *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, İstanbul 1997, s. 256–261.
- Ziadeh, Nicola A., *Urban Life in Syria Under the Early Mamluks*, Beyrut 1953.

